

ВЗАЄМОДІЯ ВЧИТЕЛЯ-ДЕФЕКТОЛОГА ІРЦ З БАТЬКАМИ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ У СИСТЕМІ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ

Наталя Коршенко,
фахівчиня (консультантка), вчителька-дефектолог,
Комунальна установа «Інклюзивно-ресурсний центр»
Жовтводської міської ради,
natasha.korshenko1011@gmail.com

У сучасних умовах розвитку інклюзивної освіти в Україні важливого значення набуває налагодження ефективної взаємодії між фахівцями інклюзивно-ресурсних центрів та батьками дітей з особливими освітніми потребами [1; 2]. Саме родина є першим і найважливішим соціальним середовищем дитини, а тому від рівня обізнаності, прийняття та активної участі батьків у корекційно-розвитковому процесі значною мірою залежить успішність розвитку дитини [5].

У своїй професійній діяльності я прагну націлити батьків не робити акцент на академічні знання дитини, а більше приділяти увагу розвитку комунікації, соціалізації, емоційного та поведінкового розвитку [4]. Я пояснюю, що саме вміння взаємодіяти з іншими, встановлювати контакти, розуміти соціальні правила та висловлювати свої потреби є ключовими складовими успішної інтеграції дитини у суспільне середовище [5]. Важливо підкреслити батькам, що розвиток соціальних і комунікативних навичок дитини є пріоритетом, а академічні знання можуть ефективно формуватися на базі позитивних взаємодій, ігор, структурованих вправ та спільної діяльності з іншими дітьми та дорослими [4; 6]. Саме такий підхід забезпечує більш гармонійний розвиток дитини і відповідає концепції інклюзивної освіти. [1; 2]. У своїй практиці я переконалася, що партнерська взаємодія з батьками є необхідною умовою ефективного надання психолого-педагогічної та корекційної підтримки дітям з особливими освітніми потребами [3].

Працюючи з дітьми з розладами аутистичного спектра (РАС), які належать до категорії дітей з особливими освітніми потребами відповідно до чинного законодавства України [1]. Аутизм є особливістю розвитку нервової системи, що проявляється у труднощах соціальної взаємодії, комунікації та наявності стереотипних форм поведінки [4]. Діти з аутичним спектром можуть мати труднощі у встановленні контакту з іншими людьми, обмежене або своєрідне мовлення, підвищену або знижену чутливість до сенсорних подразників, потребу в чіткому розпорядку та передбачуваності подій [4]. Водночас аутичний спектр є надзвичайно різноманітним, і кожна дитина має індивідуальні особливості, сильні сторони та потенціал розвитку [6]. У своїй діяльності я дотримуюся підходу, за якого дитина з аутизмом розглядається не через призму порушень, а як особистість із власними можливостями та

ресурсами. Важливу роль у цьому процесі відіграє співпраця з батьками, які щоденно перебувають поруч із дитиною [5].

У процесі консультативної роботи з батьками дітей з розладами аутистичного спектра, діти яких мають потребу в чіткому розпорядку та передбачуваності подій поняття «адаптований розклад» потребує детального роз'яснення, що відповідає методичним рекомендаціям щодо діяльності ІРЦ [3]. Адаптований розклад — це спеціально структурований та наочно представлений план дня або окремої діяльності дитини, який враховує її індивідуальні освітні потреби, рівень розвитку, особливості сприймання та поведінки [4]. Такий розклад може бути поданий у вигляді карток, піктограм, фотографій, малюнків або коротких словесних позначень.

У своїй роботі я наголошую батькам, що адаптований розклад виконує кілька важливих функцій: допомагає дитині орієнтуватися в послідовності подій, знижує рівень тривожності, формує відчуття передбачуваності та безпеки, а також сприяє розвитку самостійності. Під час консультацій я пояснюю, що використання адаптованого розкладу є доцільним не лише в закладі освіти, а й удома. Узгоджені дії педагогів і батьків щодо застосування розкладу забезпечують наступність та стабільність у житті дитини, що відповідає принципам інклюзивної освіти та рекомендаціям Міністерства освіти і науки України. Таким чином, адаптований розклад розглядається мною як ефективний засіб психолого-педагогічної підтримки дитини з РАС і важливий компонент індивідуальної програми розвитку.

У своїй роботі я розглядаю взаємодію з батьками як безперервний процес консультативної, просвітницької та підтримувальної діяльності. Основними завданнями такої взаємодії є: підвищення рівня педагогічної компетентності батьків, формування адекватного розуміння особливостей розвитку дитини, залучення батьків до корекційно-розвиткової роботи, надання емоційної підтримки та зниження рівня тривожності.

Для цього я використовую різні форми роботи: індивідуальні консультації, групові зустрічі, тематичні бесіди, круглі столи, підготовку інформаційних пам'яток.

Я завжди раджу батькам дітей з РАС використовувати інноваційні методи та методики, технології, терапії, та ігрові вправи для розвитку дитини в домашньому середовищі. Серед таких методів:

Метод візуального супроводу — це система наочних підказок, карток, піктограм, малюнків або фотографій, що ілюструють послідовність дій або подій у житті дитини. Використання візуального супроводу допомагає дитині зрозуміти, що буде відбуватися далі, знижує тривожність та підвищує самостійність. Для батьків це означає, що вони можуть організовувати домашні заняття чи повсякденні дії у наочній формі, поступово привчаючи дитину до планування власних дій.

Технологія НУМІКОН — спеціальна інтерактивна система символів та піктограм, що використовується для навчання, розвитку комунікації та

розуміння соціальних ситуацій. НУМІКОН допомагає дитині засвоювати правила поведінки, відображати емоції, вчитися просити допомогу або висловлювати потреби. Батьки можуть застосовувати НУМІКОН вдома для створення адаптованих завдань, інтерактивних ігор та щоденних розкладів, що підтримують розвиток мовлення та комунікації.

Терапія за моделлю ТЕАССН — структурований підхід, який передбачає чіткий план навчальних та ігрових сесій. Він допомагає дитині зрозуміти, що і коли потрібно робити, та знижує тривожність, використовуючи наочні матеріали та послідовність дій. Для батьків це означає, що вони можуть організовувати домашні заняття з конкретним порядком, повторювати вправи і заохочувати самостійність дитини.

Соціальні історії — короткі, доступні для розуміння сценарії, які пояснюють соціальні правила або поведінкові ситуації. Наприклад, «як поводитися у магазині» або «як попросити допомоги у дорослого». Використовуючи соціальні історії, батьки допомагають дитині зрозуміти очікувану поведінку та навчають її соціальним навичкам у доступній формі.

Ігрові вправи на розвиток комунікації та емоційної взаємодії — спеціально адаптовані ігри або рольові вправи, які спрямовані на покращення мовлення, вміння взаємодіяти з іншими, розпізнавати емоції та висловлювати власні потреби. Батьки можуть проводити такі ігри вдома, щоб навчати дитину соціальних сигналів і практикувати взаємодію в безпечному середовищі.

Я демонструю батькам приклади, як організувати такі вправи: наприклад, складання «розкладу дня» за допомогою карток та символів, або використання соціальних історій і рольових ігор для пояснення правил поведінки у магазині чи на дитячому майданчику. Це дозволяє батькам активно залучати дитину до навчання та розвитку у буденному середовищі, зберігаючи наступність із роботою ІРЦ. Інклюзивне навчання дітей з розладами аутистичного спектра (АС) потребує системного підходу, що поєднує адаптацію освітнього середовища, індивідуалізацію навчального процесу та використання ефективних методів мотивації. Низька навчальна мотивація, труднощі з ініціацією діяльності та швидка втрата інтересу є типовими для дітей з АС, що обумовлює необхідність цілеспрямованого добору заохочень і підкріплень [1]. Мотивація дітей з АС має специфічні особливості та значною мірою залежить від індивідуальних інтересів, сенсорних потреб і рівня розвитку комунікативних навичок. Дослідження засвідчують, що зовнішнє підкріплення є ефективним інструментом формування навчальної поведінки за умови поступового переходу до внутрішньої мотивації [2].

У практиці роботи з дітьми з АС доцільно використовувати принципи прикладного аналізу поведінки (АВА), структурованого навчання (ТЕАССН) та візуальної підтримки НУМІКОН, що сприяють передбачуваності та зниженню тривожності [3]. Ефективне заохочення повинно бути індивідуально значущим для дитини, своєчасним та зрозумілим. Підкріплення застосовується безпосередньо після бажаної

дії та супроводжується чітким вербальним або візуальним поясненням [4].

Основні принципи добору заохочень: індивідуальність (врахування інтересів та сенсорних вподобань дитини), доступність і безпечність, дозованість та короткотривалість, поступове зменшення матеріальних заохочень із переходом до соціальних.

Важливо пам'ятати, що заохочення не повинно перетворюватися на підкуп. Воно є засобом навчання та підтримки позитивної поведінки, а не самоціллю [5]. Узгоджені дії педагогів, асистентів учителя та батьків забезпечують стабільність вимог і підкріплень. Рекомендовано використовувати однакові заохочення в освітньому закладі та вдома, поступово ускладнюючи вимоги до дитини [6]. Системний та індивідуалізований підхід до мотивації дітей з АС сприяє підвищенню їхньої навчальної активності, формуванню позитивної поведінки та успішній соціалізації. Правильно підібрані заохочення є важливим інструментом корекційно-розвиткової роботи та інклюзивного навчання.

У своїй практиці я часто стикаюся з поведінковими труднощами дітей з розладами аутистичного спектра, які викликають занепокоєння у батьків та педагогів. Одним із типових прикладів є ситуація, коли дитина з РАС у закладі освіти або вдома проявляє сильні емоційні реакції у разі зміни звичного розпорядку дня.

Наприклад, під час індивідуальної консультації батьки звернулися зі скаргою на те, що їхня дитина відмовляється заходити до класу, голосно плаче та падає на підлогу у випадку заміни вчителя або зміни послідовності занять. Під час обговорення цієї ситуації я пояснюю батькам, що така поведінка не є проявом «непослуху», а пов'язана з труднощами адаптації до змін та підвищеною тривожністю дитини.

Разом із батьками ми аналізуємо можливі причини поведінки дитини, визначаємо тригери та шукаємо шляхи підтримки. Я рекомендую використовувати візуальні розклади, попереджати дитину про зміни заздалегідь, а також поступово формувати гнучкість поведінки через позитивне підкріплення. Таке спільне обговорення допомагає батькам краще зрозуміти особливості дитини та зменшити емоційне напруження у сім'ї.

Однією з ефективних форм групової роботи з батьками у моїй практиці є проведення круглого столу. Налагодження партнерської взаємодії з батьками дітей з РАС, підвищення їх обізнаності щодо особливостей розвитку дитини та формування єдиних підходів до її підтримки вдома та в закладі освіти.

На початку зустрічі я створюю доброзичливу атмосферу, знайомлю учасників із метою заходу та правилами спілкування. Для зняття напруги пропоную коротку вправу-знайомство, під час якої батьки називають сильні сторони своїх дітей.

У наступному блоці я надаю батькам інформацію про особливості розвитку дітей з аутистичного спектра, акцентуючи увагу на важливості передбачуваного середовища, візуальної підтримки та послідовності дій.

Під час обговорення проблемних питань батьки мають можливість поділитися власним досвідом, обговорити труднощі виховання та навчання дитини. Я виконую роль модератора, узагальнюю відповіді та надаю практичні рекомендації.

Практичний блок включає демонстрацію прикладів візуальних розкладів, рекомендації щодо організації домашнього середовища та підтримки дитини в повсякденних ситуаціях.

У своїй роботі я активно використовую інформаційні пам'ятки, як доступну форму донесення важливої інформації до батьків.

Пам'ятка 1. Як підтримати дитину з РАС у повсякденному житті

- Дотримуйтеся чіткого та передбачуваного режиму дня.
- Попереджайте дитину про зміни заздалегідь.
- Використовуйте візуальні підказки та розклади.
- Підтримуйте спокійну та доброзичливу атмосферу.
- Заохочуйте навіть незначні успіхи дитини.
- Пам'ятка 2. Як реагувати на складну поведінку дитини з РАС
- Зберігайте спокій та послідовність у діях.
- Уникайте різких зауважень та покарань.
- Намагайтеся визначити причину поведінки.
- Після заспокоєння дитини обговоріть ситуацію простими словами.
- Звертайтеся по консультацію до фахівців ІРЦ.

Висновки

Досвід моєї роботи вчителя-дефектолога ІРЦ свідчить, що системна та партнерська взаємодія з батьками дітей з особливими освітніми потребами є важливою складовою ефективного інклюзивного процесу. Залучення батьків до консультативної та корекційно-розвиткової роботи сприяє позитивній динаміці розвитку дитини, формуванню довіри між родиною та фахівцями, а також підвищенню якості інклюзивної освіти загалом.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про освіту».
2. Закон України «Про повну загальну середню освіту».
3. Методичні рекомендації щодо діяльності інклюзивно-ресурсних центрів.
4. Науково-методичні праці з інклюзивної та спеціальної педагогіки.
5. Кравченко Т.В. Соціалізація дітей шкільного віку у взаємодії сім'ї і школи. К.: Фенікс, 2009.
6. Петрочко Ж. В. Дитина в складних життєвих обставинах: соціально-педагогічне забезпечення прав. Рівне: Видавець О. Зень, 2010.
7. Купер Дж., Герон Т., Х'юард В. Прикладний аналіз поведінки / пер. з англ. — К. : Науковий світ, 2016.